

ปกิณกะกฎหมาย : ว่าด้วยนิติสงครามและรัฐธรรมนูญ*
Legal Miscellaneous : On the Lawfare and the Constitution

ณัฐดนัย นาจันทร์
Natdanai Nachan

อาจารย์ประจำสาขาวิชากฎหมายมหาชน
สำนักวิชานิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง
อาคาร E2 เลขที่ 333 หมู่ 1 ตำบลท่าสุต อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย 57100
Lecturer in Public Law
School of Law, Mae Fah Luang University
E2 Building, 333 Moo 1, Thasudh, Chiang-Rai, 57100
Corresponding author E-mail: Natdanai.nac@mfu.ac.th

บทคัดย่อ

นิติสงคราม (Lawfare) คือคำที่สื่อความหมายถึงยุทธวิธีการใช้กฎหมายหรือระบบกฎหมายเพื่อสร้างความเสียหายหรือบ่อนทำลายชั่วคราวของฝ่ายตรงข้ามของผู้ใช้กฎหมายเป็นเครื่องมือแห่งนิติสงคราม คำอธิบายว่าด้วยนิติสงครามนี้อาจจะดูใหม่ในสังคมไทย แต่งานชิ้นนี้พยายามจะชี้ชวนให้เห็นว่าการศึกษากฎหมายในฐานะเครื่องมือแห่งนิติสงครามนั้นได้กระทำมาอย่างยาวนานแล้วในงานที่เขียนเป็นภาษาต่างประเทศโดยเฉพาะภาษาอังกฤษ ในฐานะของปกิณกะกฎหมาย งานชิ้นนี้พยายามจะชี้ชวนให้เห็นถึงความเป็นไปได้ว่าแนวคิดเรื่องนิติสงครามนั้นสามารถถูกนำมาใช้เพื่ออธิบายการใช้รัฐธรรมนูญในฐานะกฎหมายภายในประเทศเพื่อเป็นเครื่องมือในการทำลายหรือทำให้คู่แข่งทางการเมืองได้รับความเสียหายได้ ทั้งนี้ การอธิบายในลักษณะนี้ไม่ได้เป็นการอธิบายในลักษณะใหม่จนถึงขนาดว่าไม่เคยมีผู้อธิบายมาก่อน แต่ผู้เขียนเห็นว่าหากมีการศึกษาความเชื่อมโยงระหว่างนิติสงครามและรัฐธรรมนูญอย่างเป็นกิจจะลักษณะ ผลลัพธ์ที่ได้ย่อมมีความน่าสนใจและอาจจะก่อประโยชน์ให้ผู้สนใจศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างรัฐธรรมนูญกับสังคมและการเมืองอย่างลึกซึ้ง

คำสำคัญ : นิติสงคราม, รัฐธรรมนูญ, การเมือง

Abstract

Lawfare refers to the strategic use of legal systems and principles to damage or undermine an opponent. This concept may seem novel in Thai society, but this paper aims to illustrate that the study of law as a tool of lawfare has a long history in foreign literature, particularly in English. As a legal miscellaneous, this paper explores the potential of using the concept of lawfare to explain how constitutions can be employed as domestic laws to harm or neutralise political competitors. While this explanation is not entirely new, the author

* งานชิ้นนี้ได้รับการจัดประกายโดยเอกพล อรุณมาศ ซึ่งในขณะนี้กำลังทำวิทยานิพนธ์ในเรื่องนี้อยู่ ผู้เขียนไม่ได้ประสงค์ที่จะเขียนงานนี้เพื่อสรุปความในงานของเอกพล แต่ต้องการใช้งานชิ้นนี้เป็นเครื่องมือชี้ให้เห็นว่าประเด็นเรื่องนิติสงครามนั้นดำรงอยู่ในฐานะประเด็นที่ได้รับการศึกษาในวงวิชาการ และเป็นประเด็นที่สมควรที่จะได้รับการศึกษาอย่างเป็นระบบโดยเฉพาะในวงวิชาการไทย

believes that a systematic study of the relationship between lawfare and constitutional law could yield significant insights and benefits for those interested in the deep connections between constitutional law, society, and politics.

Keywords : Lawfare, Constitution, Politics

1. ความนำ

นิติสงคราม (Lawfare) จะเป็นคำใหม่ที่เพิ่งได้รับความสนใจในบริบททางการเมืองไทยโดยเฉพาะภายหลังจากปี พ.ศ. 2563 เมื่อปิยบุตร แสงกนกกุล ได้อธิบายภาพรวมของคำนี้ไว้ผ่านช่องทางออนไลน์ของพรรคอนาคตใหม่ โดยเชื่อมโยงการใช้กฎหมายในฐานะเครื่องมือเพื่อจัดการกับคู่ขัดแย้งทางการเมืองว่ามีลักษณะเป็นการทำนิติสงคราม¹ อย่างไรก็ตาม คำว่านิติสงครามนี้ (จากการสำรวจของผู้เขียน) ยังไม่ได้มีการจัดระบบองค์ความรู้ในเรื่องนี้ในทางวิชาการเป็นภาษาไทยมากนัก จนหลายครั้งอาจกล่าวได้ว่าคำและแนวคิดที่ว่าด้วยนิติสงครามนั้นคลุมเครือ และถูกตั้งคำถามว่ามีอยู่จริงหรือไม่

ภายใต้ความไม่ชัดเจนหรือภายใต้ความคลุมเครือดังกล่าว ผู้เขียนประสงค์ที่จะเขียนบทความขนาดสั้นนี้ (หวังว่าจะมีความยาวไม่เกิน 10 หน้า) ในฐานะปกิณกะกฎหมาย ที่เป้าหมายสำคัญไม่ได้อยู่ที่การชี้ชวนผู้อ่านให้ขบคิดและถกเถียงในประเด็นปัญหาทางวิชาการ แต่เป้าหมายสำคัญของบทความชิ้นนี้คือการชี้ชวนให้ผู้อ่านเห็นว่า คำและองค์ความรู้เกี่ยวกับนิติสงครามนั้นได้รับการยอมรับและได้รับการศึกษาแล้วในวงวิชาการระดับนานาชาติ รวมถึงชี้ชวนให้ผู้อ่านได้มองเห็นสายสัมพันธ์ระหว่างการใช้กฎหมายเป็นเครื่องมือแห่งนิติสงครามกับรัฐธรรมนูญ เพื่อแสดงให้เห็นว่าในบางแง่มุม รัฐธรรมนูญอาจไม่ได้มีสถานะเป็นกฎหมายสูงสุดแต่เพียงอย่างเดียว กลับกัน รัฐธรรมนูญสามารถถูกอธิบายในฐานะของเครื่องมือเพื่อประโยชน์ทางการเมืองได้ด้วย

ทั้งนี้ ความในส่วนที่สองของบทความนี้จะเป็นการอธิบายถึงภาพรวมของกรอบแนวคิดที่ว่าด้วยนิติสงคราม ส่วนที่สามจะเป็นการอธิบายความเชื่อมโยงระหว่างกรอบแนวคิดดังกล่าวกับรัฐธรรมนูญ และส่วนที่สี่จะเป็นการสรุปภาพรวมของบทความนี้

2. ว่าด้วยนิติสงคราม

จากการสำรวจของผู้เขียน อย่างน้อยที่สุดก็พอจะตั้งข้อสังเกตได้ว่า ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2549 เป็นต้นมา ปริมาณงานเขียนในภาษาอังกฤษที่พยายามจะอธิบายถึงนิติสงครามดูจะมีปริมาณเพิ่มมากขึ้น² หากพิจารณา

¹ อนาคตใหม่ - Future Forward, ‘กระบวนกร “Lawfare” หรือ “นิติสงคราม” : ปิยบุตร แสงกนกกุล (คลิปสั้น)’ (18 พฤศจิกายน 2562) <<https://www.youtube.com/watch?v=hqysSy3a8sw>> สืบค้นเมื่อ 16 มิถุนายน 2567.

² Jaime Castan Pinos and Mark Friis Hau, *Lawfare: New Trajectories in Law* (Routledge, Taylor & Francis Group 2023); Kate Jean Dent, *Lawfare and Judicial Legitimacy: The Judicialisation of Politics in the Case of South Africa* (Routledge, Taylor & Francis Group 2024); Jaime Humberto Gándara Pizarro and Fabián Humberto Gándara Pizarro, ‘Lawfare’ (2022) EUNOMÍA. Revista En Cultura De La Legalidad 267, 267-287.; Siri Gloppen, ‘Conceptualizing Abortion Lawfare’ (2021) 17 Revista direito GV 1, 1-19.; Larry M. Goldstein, *A Table against Mine Enemies: Israel on the Lawfare Front* (Gefen Publishing House 2017); Cristiano Martins, Valeska Martins, and Rafael Valim, *Lawfare: Waging War through Law* (Routledge 2021); Patrick S. Nash, Deniz Guzel, *Total Lawfare: New Defense and Lessons from China’s Unrestricted Lawfare Program* (1st edn, Routledge, Taylor & Francis Group 2024); Ferenc Petruska, ‘Domestic Lawfare in South America’ (2024) 23 Academic and Applied Research in Military and Public Management Science 19, 19-34.; ‘Lawfare:

เชิงอรรถที่ 2 ผู้อ่านจะพบว่าอย่างน้อยที่สุดตั้งแต่เดือนมกราคม ปี พ.ศ. 2567 เป็นต้นมา มิงานเขียนเกี่ยวกับนิติสงครามได้รับการเผยแพร่ไปแล้วถึงสี่งาน การเพิ่มขึ้นของปริมาณงานเกี่ยวกับนิติสงครามอย่างน้อยก็สะท้อนให้เห็นการยอมรับว่าการใช้กฎหมายเป็นเครื่องมือแห่งสงครามและการเมืองนั้นมิได้อยู่จริง และเป็นการกระทำที่ได้รับการศึกษาอย่างกว้างขวางในระดับสากล

หากพิจารณางานเขียนที่สำคัญเกี่ยวกับนิติสงคราม โดยเฉพาะงานของ Orde F. Kittrie เรื่อง *Lawfare: Law as a Weapon of War*, งานของ Cristiano Zanin, Valeska Martins, และ Rafael Valim เรื่อง *Lawfare: Waging War through Law*, และงานของ Siri Gloppen, Thalia Gerzso, และ Nicolas van de Walle เรื่อง *Legal Strategies: Constitutional, Administrative, Judicial, and Discursive Lawfare* ซึ่งเป็นงานสามชิ้นที่ผู้เขียนได้อ่านและใช้เป็นฐานในการเขียนบทความนี้ ผู้อ่านจะพบว่า

1) ในปี พ.ศ. 2544 (2001) นิติสงคราม (Lawfare) ในฐานะคำที่สื่อความหมายถึงการใช้ “กฎหมาย” เป็น “เครื่องมือเพื่อทำให้เป้าหมายทางการทหารเกิดขึ้นได้จริง หรือใช้กฎหมายเป็นอาวุธแห่งสงคราม” ถูกใช้และถูกนิยามเป็นครั้งแรกในงานเขียนของ Charles Dunlap, Jr.³

2) แม้ในช่วงแรก การนิยามถึงนิติสงครามจะผูกโยงอยู่กับการทำ “สงคราม” ในแง่ของการใช้กำลังหรือใช้วิถีทางอื่นเพื่อให้ได้มาซึ่งเป้าหมายทางการเมืองที่รัฐหนึ่งกระทำต่ออีกรัฐหนึ่งหรืออีกดินแดนหนึ่ง (ความหมายในทางระหว่างประเทศ) แต่ในปัจจุบัน นิติสงครามจะได้รับการยอมรับว่าสามารถเกิดขึ้นได้ทั้งในทางระหว่างประเทศ เช่น การใช้กฎหมายเป็นเครื่องมือในการแย่งชิงดินแดน การใช้กฎหมายเป็นเครื่องมือในการสร้างแรงกดดันทางเศรษฐกิจ รวมถึงการใช้สื่อหรือใช้กฎหมายเป็นเครื่องมือในการสร้างความชอบธรรมให้เกิดการใช้กำลังทางทหารขึ้น⁴ ในขณะเดียวกัน นิติสงครามก็สามารถเกิดขึ้นในบริบททางการเมืองภายในประเทศ ผ่านการที่ชนชั้นนำทางการเมืองออกแบบกฎหมายหรือแสวงหาวิธีการในการใช้และตีความกฎหมายเพื่อประโยชน์ทางการเมืองของตนเองได้เช่นเดียวกัน⁵

3) ดังนั้น นิติสงครามในปัจจุบันจึงอาจถูกให้ความหมายได้ว่า “การใช้กฎหมายในทางกลยุทธ์ โดยมีเป้าประสงค์เพื่อทำให้ฝ่ายตรงข้าม (กับผู้ใช้กฎหมายเป็นเครื่องมือ) สูญเสียความชอบธรรม (Delegitimising) ได้รับความเสียหาย (Harming) หรือถูกทำลาย (Annihilating)”⁶ โดยนัยนี้ ผู้อ่านจะพบว่าการกระทำที่เรียกว่านิติสงครามนั้นเกิดขึ้นได้ทั้งในบริบททางการเมืองระหว่างประเทศและภายในประเทศ ดังที่ได้กล่าวไปแล้วในข้อก่อนหน้า

3. รัฐธรรมนูญกับนิติสงคราม

ในเมื่อนิติสงครามสามารถถูกให้ความหมายได้ว่าเป็นยุทธวิธีหรือเป็นกระบวนการของการใช้กฎหมายเป็นเครื่องมือเพื่อกระทำการบางประการ (ทำลายความชอบธรรม สร้างความเสียหาย หรือทำลายล้าง) บุคคล

Strategies and Tactics’ (Rodrigo Del Olmo) <<https://www.rodrigodelolmo.com/lawfare-estrategias-y-tacticas/>> accessed 13 June 2024.

³ Orde F. Kittrie, *Lawfare: Law as a Weapon of War* (Oxford University Press 2016) 6.

⁴ Cristiano Martins, Valeska Martins, and Rafael Valim (n 2) 14-62.

⁵ Siri Gloppen, Thalia Gerzso, and Nicolas van de Walle, ‘Legal Strategies: Constitutional, Administrative, Judicial, and Discursive Lawfare’ in Leonardo R. Arriola, Lise Rakner, and Nicolas van de Walle (eds), *Democratic Backsliding in Africa?: Autocratization, Resilience, and Contention* (Oxford University Press 2022) 62-71.

⁶ Cristiano Martins, Valeska Martins, and Rafael Valim (n 2) 7.

หรือกลุ่มบุคคลที่ดำรงอยู่ในฐานะชั่วคราวของผู้นิติสงคราม และนิยามเช่นว่านี้ไม่ได้ผูกมัดอยู่กับสงคราม ในบริบททางการเมืองระหว่างประเทศอีกต่อไป เช่นนั้น ย่อมมีความเป็นไปได้ที่จะอธิบายถึงการกระทำบางประการของบุคคลหรือกลุ่มบุคคลที่ตราหรือใช้รัฐธรรมนูญเป็นเครื่องมือทางการเมืองเพื่อสร้างความเสียหายให้กับบุคคลหรือกลุ่มบุคคลฝ่ายตรงข้าม ว่าเป็นการใช้รัฐธรรมนูญในฐานะเครื่องมือแห่งนิติสงครามได้เช่นกัน

หนึ่งในงานเขียนที่อธิบายเชื่อมโยงรัฐธรรมนูญกับนิติสงครามไว้อย่างชัดเจน นั้นคืองานของ Siri Gloppen, Thalia Gerzso, และ Nicolas van de Walle เรื่อง *Legal Strategies : Constitutional, Administrative, Judicial, and Discursive Lawfare* หากกล่าวโดยย่อ งานชิ้นดังกล่าวนำเสนอว่า รัฐธรรมนูญนั้นสามารถถูกใช้เป็นเครื่องมือแห่งนิติสงครามได้ในหลายลักษณะ การออกแบบรัฐธรรมนูญผ่านการตราหรือการแก้ไขเพิ่มเติมรัฐธรรมนูญสามารถถูกใช้เป็นเครื่องมือแห่งนิติสงครามที่เอื้อประโยชน์ให้กับฝ่ายผู้กุมอำนาจโดยตรง หรือเพื่อทำลายคู่แข่งทางการเมืองก็ได้ เช่น การแก้ไขเพิ่มเติมรัฐธรรมนูญเพื่อขยายระยะเวลาการดำรงตำแหน่งของประมุขแห่งรัฐในระบอบประธานาธิบดีออกไป การแก้ไขเพิ่มเติมรัฐธรรมนูญเพื่อวางข้อจำกัดต่อการเข้าสู่ตำแหน่งทางการเมืองบางประการไว้เพื่อให้คู่แข่งทางการเมืองไม่สามารถเข้าสู่สนามการเมืองได้ หรือการออกแบบระบบเลือกตั้งให้เอื้อประโยชน์แก่กลุ่มการเมืองของผู้ร่างรัฐธรรมนูญ อันจะส่งผลให้กลุ่มผู้ร่างรัฐธรรมนูญสามารถควบคุมเสียงในรัฐสภาได้ เป็นต้น⁷

นอกจากนี้ รัฐธรรมนูญยังอาจถูกใช้และตีความโดยองค์กรเช่นศาลรัฐธรรมนูญ ในฐานะองค์กรที่ถูกควบคุมโดยองค์กรทางการเมืองหนึ่งองค์กรทางการเมืองใด ให้กลายเป็นเครื่องมือเพื่อสร้างประโยชน์ทางการเมืองให้กับกลุ่มการเมืองที่ควบคุมศาลรัฐธรรมนูญ กรณีนี้สามารถทำได้โดยการใช้และการตีความเนื้อหาของรัฐธรรมนูญ เช่น กรณีการตีความให้การแก้ไขเพิ่มเติมรัฐธรรมนูญซึ่งจะจำกัดอายุของผู้ที่จะเข้ารับสมัครเพื่อชิงตำแหน่งประธานาธิบดีขัดหรือแย้งต่อรัฐธรรมนูญ ทั้งนี้ เพื่อเปิดโอกาสให้ผู้สมัครจากฝ่ายการเมืองที่ควบคุมศาลรัฐธรรมนูญหรือศาลสูงซึ่งทำหน้าที่ตีความรัฐธรรมนูญสามารถเข้าสมัครเพื่อชิงตำแหน่งประธานาธิบดีได้ กรณีเช่นนี้อาจรวมถึงการให้ศาลตีความบทบัญญัติบางประการในรัฐธรรมนูญเพื่อขยายอำนาจทางการเมืองของฝ่ายบริหาร ในห้วงเวลาที่ฝ่ายบริหารนั้นขาดการสนับสนุนจากรัฐสภาด้วย⁸

ทั้งนี้ ผู้เขียนขอเรียนไว้ ณ ที่นี้ว่า การศึกษาถึงรัฐธรรมนูญในฐานะของเครื่องมือทางการเมืองนั้นไม่ใช่เรื่องใหม่ ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐธรรมนูญรวมถึงบุคคลหรือกลุ่มบุคคลที่ควบคุม (Control) หรือมีอำนาจเหนือ (Dominate) กระบวนการร่างรัฐธรรมนูญ ไปจนถึงระบบการเมืองภายใต้รัฐธรรมนูญที่ถูกจัดสร้างขึ้นนั้น มีอยู่เป็นจำนวนมาก ในบรรดางานเขียนเหล่านี้ ประกอบด้วยงานที่น่าสนใจ เช่น Ginsburg ที่อธิบายรัฐธรรมนูญในฐานะสัญญาณระหว่างชนชั้นนำผู้มีอำนาจภายในรัฐ Hirschl ซึ่งนำเสนอการใช้กระบวนการร่างรัฐธรรมนูญเพื่อคลี่คลายความขัดแย้งและแบ่งสรรอำนาจระหว่างชนชั้นนำทางการเมือง งานของ Higley และ Burton และงานของ Slater และ Wong ซึ่งเป็นกลุ่มของงานที่พยายามจะชี้ชวนให้เห็นว่ารัฐธรรมนูญถือเป็นเครื่องมือสำคัญที่ชนชั้นนำทางการเมืองประสงค์ที่จะควบคุมกระบวนการร่างและใช้เป็นเครื่องมือทางการเมืองเพื่อรักษาหรือแสวงหาประโยชน์ทางการเมืองให้กับตนเอง โดยเฉพาะในช่วงเวลาของการเปลี่ยนแปลงการปกครอง รวมไปถึงงานของ Przewoski ที่พยายามอธิบายการตัดสินใจของชนชั้นนำทางการเมืองใน

⁷ Siri Gloppen, Thalia Gerzso, and Nicolas van de Walle (n 5) 63.

⁸ Ibid 68.

การดำรงรักษาไว้หรือทำลายรัฐธรรมนูญโดยขึ้นอยู่กับประเมินว่าการทำเช่นใดจึงจะมีแนวโน้มที่จะก่อให้เกิดประโยชน์ต่อตนเองหรือกลุ่มของชนชั้นนำทางการเมืองที่ตนสังกัดอยู่มากกว่ากัน?

การดำรงอยู่ของงานเขียนเหล่านี้คือส่วนพิสูจน์ว่าการมองรัฐธรรมนูญผ่านสายตาแห่งความเป็นจริง ในฐานะเครื่องมือที่สามารถถูกใช้ได้โดยคนบางกลุ่มของสังคม และในฐานะของเครื่องมือที่ได้รับผลกระทบจากความต้องการและการตัดสินใจของคนบางกลุ่มโดยเฉพาะนั้นได้รับการศึกษามานานแล้ว ด้วยเหตุนี้ สิ่งที่มีแนวคิดด้วยนิติสงครามนำเสนอ โดยเฉพาะการพิจารณาว่ารัฐธรรมนูญสามารถถูกใช้เป็นเครื่องมือในการทำลายหรือก่อให้เกิดความเสียหายแก่ชีวิตตรงข้ามทางการเมืองของผู้ใช้รัฐธรรมนูญเป็นเครื่องมือแห่งนิติสงครามนั้นอาจไม่ใช่สิ่งใหม่ทั้งหมด แต่สิ่งที่ปฏิเสธไม่ได้คือแนวคิดเรื่องนิติสงครามนั้นอาจสามารถมอบมุมมองใหม่ ๆ ที่น่าสนใจให้กับผู้ที่สนใจศึกษารัฐธรรมนูญในฐานะของกฎเกณฑ์ที่มีปฏิสัมพันธ์กับสังคมมนุษย์ได้ไม่มากนัก

4. บทสรุป

ในฐานะปณิธานกฎหมาย สิ่งที่น่าสนใจน่าจะมีที่มอบให้ผู้อ่าน คือการนำเสนอถึงความเป็นไปได้ในการทำ ความเข้าใจว่า กรอบแนวคิดที่จะโดดเด่นอยู่บนเวทีของกฎหมายระหว่างประเทศ¹⁰ อย่างนิติสงครามนั้น น่าจะสามารถเอามาใช้อธิบายปรากฏการณ์บางประการที่เกิดขึ้นภายในประเทศ โดยเฉพาะปรากฏการณ์ทางการเมืองที่เชื่อมโยงการใช้รัฐธรรมนูญเป็นเครื่องมือในการทำให้เกิดความเสียหายแก่คู่ขัดแย้งทางการเมืองได้

แม้กระทั่งในเวลาที่ยานงานนี้ ผู้เขียนเองก็ยังมีคำถามเล็ก ๆ อยู่ในใจของผู้เขียนว่าจำเป็นหรือไม่ที่ต้องนำเอาทฤษฎีนี้มาใช้เพื่ออธิบายปรากฏการณ์ทางการเมืองภายในรัฐ ในเมื่องานทางด้านกฎหมายรัฐธรรมนูญจำนวนมาก (ดังที่ได้ยกตัวอย่างส่วนหนึ่งของงานในกลุ่มนี้ไปแล้ว) ได้อธิบายหรือพยายามสร้างคำอธิบายให้กับการใช้รัฐธรรมนูญเป็นเครื่องมือทางการเมืองเอาไว้แล้ว อย่างไรก็ตาม ความแคลงใจหรือความไม่มั่นใจนี้ก็ถือเป็นคนละเรื่องกับ “ความเป็นไปได้” ในการนำเอาหลักการหรือทฤษฎีบางประการมาใช้เพื่ออธิบายสภาพความเป็นจริงอันเกิดจากการบังคับใช้กฎหมายดังเช่นรัฐธรรมนูญ

ผู้เขียนเชื่อเหลือเกินว่า ถ้าฟังความคลุมเครือหรือความไม่มั่นใจบางประการที่อาจจะเกิดขึ้นเมื่อผู้หนึ่งผู้ใดได้ยินหรือได้รับฟังคำกล่าวถึงนิติสงคราม ไม่ควรจะถูกนำมาใช้เป็นอุปสรรคในการศึกษาหาความรู้ รวมถึงศึกษาความเป็นไปได้ใหม่ ๆ ที่อาจจะเกิดขึ้นเมื่อแนวคิดที่ไม่ค่อยเป็นที่รู้จักหรือได้รับการยอมรับนัก (ในสายตาของผู้มองบางกลุ่ม) มาอธิบายปรากฏการณ์ที่ดำรงอยู่ในสังคม เพราะถึงที่สุดแล้ว การทำงานหรือการศึกษาทางวิชาการไม่ใช่สิ่งที่ผูกติดอยู่กับการศึกษาที่กระทำลงเพื่ออธิบายสิ่งที่ดำรงอยู่หรือได้รับการยอมรับอยู่แล้ว โดยไม่มีข้อโต้แย้ง แต่งานวิชาการคืองานที่พร้อมจะเปิดรับทุกความเป็นไปได้ และผู้ผลิตรวมถึงผู้อ่านงานทาง

⁹ Tom Ginsburg, ‘Constitutions as Contract, Constitutions as Charters’ in Denis J. Galligan and Mila Versteeg (eds), *Social and Political Foundations of Constitutions* (Cambridge University Press 2013); Ran Hirschl, ‘The Strategic Foundations of Constitutions’ in Denis J. Galligan and Mila Versteeg (eds), *Social and Political Foundations of Constitutions* (Cambridge University Press 2013); John Higley and Michael Burton, *Elite Foundations of Liberal Democracy* (Rowman & Littlefield Publishers 2006); Dan Slater and Joseph Wong, ‘The Strength to Concede: Ruling Parties and Democratization in Developmental Asia’ (2013) 11 *Perspectives on Politics* 717, 717-733.; Adam Przeworski, *Democracy and the Market: Political and Economic Reforms in Eastern Europe and Latin America* (Illustrated edn, Cambridge University Press 1991).

¹⁰ ว่ากันถึงที่สุดแล้ว นิติสงครามถูกเริ่มอธิบายอย่างเป็นทางการโดยผู้โยงเข้ากับการทำสงครามระหว่างรัฐกับรัฐหรือรัฐกับกลุ่มบุคคลในรัฐอื่น

วิชาการทั้งหลายควรทำหน้าที่ในฐานะผู้คอยติดตามเผ่าดูและพิจารณาอย่างระมัดระวังว่าการนำกรอบความคิดใหม่ ๆ มาใช้ในการศึกษาประเด็นปัญหาบางประการนั้นจะนำไปสู่ผลลัพธ์ใด และเราได้เรียนรู้อะไรจากผลลัพธ์เช่นนั้นบ้างในท้ายที่สุด